

L?ch s? ph? quát trên th? gi?i th?i quân ch? g?n li?n v?i các tri?u ??i trên lãnh th? m?t qu?c gia, cho dù lãnh th? qu?c gia th?i x?a c?ng không ??nh hình, biên gi?i tách nh?p vô l???ng. L?ch s? n??c ta c?ng v?y.

T? cu?i th? k? 18, nhà Tây S?n hình thành sau cu?c n?i d?y ? ?àng Trong, ?ánh b?t Chúa Nguy?n kh?i ?àng Trong, r?i ?em quân ra B?c d?p luôn Chúa Tr?nh ? ?àng Ngoài, ti?p t?c phò Lê ??t n?n t?ng cho s? nh?t th?ng s?n hà và kh?ng ??nh ch? quy?n b?ng hai cu?c chi?n tranh ch?ng xâm l?ng (quân Xiêm ? Nam B? và quân Thanh ? B?c B?). ?ánh b?i Tr?nh - Nguy?n, t?ng x?ng ngôi Hoàng ?? Quang Trung, nh?ng Nguy?n Hu? c?a Tây S?n v?n phò vua Lê, l?i còn làm r? vua Lê cho th?y ý chí th?ng nh?t qu?c gia còn cao h?n c? quy?n l?c chính tr?. ?ó là m?t b?n l?nh ??c s?c c?a dân t?c ta.

Sau cái ch?t ??t ng?t c?a Vua Quang Trung, nhà Tây S?n v?p ph?i tr?n ph?c thù c?a Chúa Nguy?n ?? r?i b? tiêu di?t hoàn toàn. Tuy nhiên, trong th?t b?i có c? s? suy thoái c?a chính tri?u ??i ?y. Sau khi Nguy?n Hu? qua ??i, n?i b? nhà Tây S?n r?i vào c?nh phân ly, huynh ?? t???ng tàn. K? t? ?ó (1802), Nguy?n Ánh c?a nhà Nguy?n lên ngôi (Vua Gia Long) ?ã xác l?p ch? quy?n cai tr? trên toàn b? lãnh th?. N?m 1804, tri?u Nguy?n nh?n s?c phong c?a Hoàng ?? nhà Thanh ?? ??t tên n??c ta là Vi?t Nam.

Nói v? nhà Nguy?n sau khi b? ??i b?i, ?? mong giành l?i quy?n l?c t? nhà Tây S?n, Nguy?n Ánh s?n sàng g?i con trai cho c? ??o ?? qua Pháp, qua Xiêm c?u vi?n quân can thi?p ?ánh nhà Tây S?n. ?i?u ?ó cho th?y tham v?ng mu?n giành quy?n l?c c?a ng???i ??ng ??u th? l?c dòng h? này. Cho dù Hi?p ??c Versailles không th?c thi vì cách m?ng ?ã n?i lên ? Pháp và ??i quân xâm l???c ??i b?i ? R?ch G?m Xoài Mút. ?i?u ?ó là m?t v?t nh? không g?t ???c trong l?ch s? c?a tri?u ??i này. Nh?ng cái bi?n ch?ng c?a ??i s?ng là chính l?i ích c?a tri?u ??i này khi c?m quy?n l?i góp ph?n c?ng c? thành qu? c?a cái tri?u ??i mà nó v?a tiêu di?t, v?a k? v?. Mà thành qu? quan tr?ng nh?t là m?t d?i giang s?n ?ã quy v? m?t m?i, nh?ng còn r?t m?ng manh và ch?a ??ng nh?ng m?m phân li?t mà chính nhà Tây S?n bu?i thoái trào là m?t ?i?n hình. Gi? ?ây, bi?u t???ng chính th?ng c?a Vua Lê không còn n?a, trách nhi?m c?ng c? s?c m?nh c?a qu?c gia, b?o v? toàn v?n lãnh th? và ch?n h?ng n?n kinh t? ??t n??c là m?t tiêu chí ?? ?ánh giá m?t tri?u ??i trong th?i bình.

Tri?u Nguy?n có ch?ng 6 th?p k? t?n t?i nh? m?t qu?c gia t? ch? (1802-1858) và ch?ng 3 th?p k? th? thách (1858-1888) trong cu?c chi?n tranh gi? n??c. Không th? ph? nh?n vai trò

c?a tri?u Nguy?n qua các ??i Vua t? Gia Long, Minh M?ng ??n Thi?u Tr? và c? m?t ph?n T? ??c cho ??n tr??c khi b? m?t n??c hoàn toàn. Trong ngót 60 n?m, chúng ta không th? không ghi nh?n nh?ng n?ng l?c ?ã ??c k? th?a t? th?i các chúa Nguy?n trong vi?c tr? n??c và d?ng n??c... Vi?c d?i ?ô vào Hu? có th? làm t?n th??ng t?i tâm th?c n?ng lòng v?i Th?ng Long ngàn n?m v?n hi?n, nh?ng ?ó là m?t s? l?a ch?n có lý do l?ch s? khi ??t n??c ?ã dài r?ng mà nhu c?u ph?i xây d?ng m?t ch? ?? t?p quy?n là c?n thi?t. Không ch? Vua Gia Long, mà ngay c? Vua Quang Trung c?ng ch?n Phú Xuân ? trung ?? b?n ?? hành chính qu?c gia làm kinh ?ô. M?t tri?u ??i ?? n?ng l?c t? ch?c ki?m kê và v? b?n ?? toàn b? ru?ng ??t qu?c gia, ngu?n t? li?u s?n xu?t hàng ??u thành nh?ng pho ??a b? khi?n gi?i th?c dân sau này ph?i n? ph?c, ch?ng minh trình ?? qu?n lý ?áng khâm ph?c c?a ng??i x?a. M?t b? máy quan l?i có hi?n t??ng ??i nào c?ng có là tham nh?ng, nh?ng ch? m?t Nguy?n Công Tr? trong th?i gian r?t ng?n có th? khai hoang l?p ra 2 huy?n Ti?n H?i và Kim S?n ??n ngày nay v?n trù phú và phát tri?n ra bi?n c?, m?t Tho?i Ng?c H?u v?i con kênh V?nh T? ?? th?y tài n?ng và t?m nhìn c?a ng??i x?a. Ý th?c ??i v?i ch? quy?n ngoài ??i d??ng c?ng t? th?i các chúa Nguy?n xây d?ng các ??i Hoàng Sa ?? xác l?p ch? quy?n t?i nh?ng qu?n ??o xa xôi ?y v?n ??c tri?u Nguy?n phát huy. Các b? s? do Qu?c s? quán ch? biên cho th?y tính chu?n m?c và n?ng l?c t? ch?c biên so?n quy c? mà gi?i s? h?c hi?n ??i ch?a làm n?i. ?ng x? ngo?i giao v?i Trung Hoa c?ng nh? các lân bang cho th?y tri?u ??i này v?n ?? s? t?nh táo ?? tránh ??c nh?ng sai l?m...

Câu th? mà Vua Gia Long t? tay làm và ??c kh?c trong chính th?t c?a ?i?n Thái Hòa: "V?n hi?n thiên niên qu?c/ Xa th? v?n lý ??/ H?ng Bàng khai t?ch h?u/ Nam ph?c nh?t ??ng Ngu'" (t?m d?ch: N??c ngàn n?m v?n hi?n/ V?n d?m m?t s?n hà/ T? H?ng Bàng m? n??c/ Th?nh tr? n??c Nam ta), ?áng ??c coi là tuyên ngôn cho tri?u ??i vào th?i ?i?m ?ó có m?t v? th? ??ng hoàng trong khu v?c và trong giao ti?p v?i các n??c l?n.

Cho dù trong s? vi?t nhi?u ??n nh?ng n?m l?t l?i, ?ó k?m d?n ??n nh?ng cu?c n?i d?y c?a nông dân, d?n ??n nh?ng cu?c ?àn áp c?a tri?u ?ình; và trong s? sách c?ng nh? dân gian ??u nói ??n nh?ng tham quan ô l?i trong b? máy cai tr?... nh?ng nh?ng cái ?ó là thu?c tính c?a m?i ch? ?? khi ng??i dân ch?a ??c làm ch? xã h?i và cu?c s?ng c?a mình.

T?t c? s? b?t c?p c?a tri?u ??i ?ó là lúc ph?i ??ng ??u v?i m?t "th? gi?i ngoài Trung Hoa" ch?a t?ng g?p, l?i vào lúc ch? ngh?a th?c dân bành tr??ng, nh?ng b?t c?p c?a m?t n?n v?n hi?n ch?a khi nào h?i nh?p v?i m?t th? gi?i m?i m? nh? ph??ng Tây, khi?n nó b? t?c không gi? v?ng ??c quy?n

t? ch? nh? Xiêm và cao h?n nh? Nh?t ch?ng nh?ng duy tân t? c?ng mà còn v?n t?i v? th? m?t c?ng qu?c ngang ng?a v?i các qu?c gia phát tri?n ph?ng Tây.

K?t c?c c?a tri?u Nguy?n có th? g?i là s? ??u hàng ?? m?t n?c. Nh?ng ??ng quá l?i coi ?ó là s? bán n?c vì không th? không nói ??n g?n 20 n?m ph?n kháng ch?ng xâm l?c không ch? c?a dân chúng mà c? tri?u ?ình. Nh?ng cu?c chi?n ??u d?ng mãnh c?a quan quân tri?u ?ình cùng nhân dân trên c?a bi?n S?n Trà, trên thành ?i?n H?i, c?a quân dân Nam B? trên chi?n l?y K? Hoà, trên c?ng thành C?a B?c Hà N?i v?i cái ch?t anh hùng c?a hai v? T?ng ??c thành Hà N?i là Nguy?n Tri Ph?ng và Hoàng Di?u là b?ng ch?ng...

Trách nhi?m ?? m?t n?c là ?i?u ???c kh?ng ??nh mà chính Vua T? ??c c?ng t? phán trong t?m bìa trên Khiêm L?ng vì s? b?t l?c c?a mình, cách t? ch?t c?a Th?ng th? Phan Thanh Gi?n... và sau này s? hy sinh ngai vàng ?? m?u ph?c h?n c?a ba tri?u vua Hàm Nghi, Thành Thái, Duy Tân c?ng là cách nh?n trách nhi?m c?a nh?ng ng?i ??ng ??u tri?u Nguy?n. R?i ngay c? ?ng x? th?c th?i dù ng?n ng?i c?a Vua B?o ??i tr??c cao trào Cách m?ng mùa Thu 1945, v?a là s? bi?u hi?n v? trách nhi?m, nh?ng c?ng là s? mình ch?ng ?? làm sáng t? r?ng tri?u ??i ?y có bán n?c hay không trong m?t t?n bi k?ch c?a s? l?a ch?n?

?ánh giá tri?u Nguy?n th?ng ??ng tr??c hai l?a ch?n: quan ?i?m dân t?c và giai c?p. Trong th?i k? c? n?c ph?i ti?n hành cu?c chi?n tranh gi?i phóng vô cùng gian kh?, hai quan ?i?m này có th? th?ng nh?t v?i nhau trong m?c tiêu "ph?n ??, ph?n phong". Chúng ta ch?ng ki?n trong giai ?o?n l?ch s? ??y máu l?a này, nh?ng h?u du? trong hoàng t?c tri?u Nguy?n có r?t nhi?u ng?i s?n sàng nén n?i ni?m riêng c?a gia ?ình, dòng h? ?? t?n tâm ph?c v? ??i ngh?a.

Nh?ng khi ??t n?c ?ã ??c l?p thì ???ng nhiên ph?i "??i m?i t? duy", cho nên vi?c ?ánh giá nh?ng v?n ?? l?ch s? nói chung, tri?u Nguy?n nói riêng là nhu c?u c?a cu?c s?ng, k? c? c?a n?n chính tr? l?y ?oàn k?t toàn dân là m?c tiêu t?i th?ng. Nh?ng gì ?ang di?n ra trong m?t quá trình lâu dài ??ng hành v?i quá trình ??i m?i c?a ??t n?c mà cao ?i?m là cu?c h?i th?o v?a qua t?i Thanh Hoá, nó ch? là ph?n ánh c?a tính bi?n ch?ng c?a ??i s?ng ch? ch?ng có gì là ??t bi?n hay "quay ngo?t" nh? m?t vài bình lu?n.

S? h?c không th? thoát ly kh?i chính tr?, dù tính khách quan là m?t l?i khí và c?ng là khao khát mong ??t t?i c?a nh?ng ng?i làm s? h?c. M?c tiêu ??i ?oàn k?t dân t?c, phát huy nh?ng bài h?c l?ch s? ?? b?o v? ch? quy?n toàn v?n c?a qu?c gia, ?? thúc ??y h?i nh?p và phát tri?n ?òi h?i l?ch

s? c?ng nh? con tàu, ?ôi khi ph?i b? "ghi" ?? nó ??n ???c
b?n b? t?t ??p g?n v?i ti?n ?? qu?c gia và l?i ích dân t?c
mà ? ?ó c?ng ch?a ??ng c? l? ph?i và s? công b?ng.

Dương Trung Quốc (*Tổng thư ký Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam*)

<http://www.tgyn.com.vn/printContent.aspx?ID=5045>